

לב להבין

הכנה ועיון במקרא

גיליון ס"ה
פרשת כי תבא
תשפ"א

על סדר
פרשת השבוע

לב הדברים

ביאורי
מקראות

אתה'. וכאן מתחיל החלק השני של הקללות, אבל יש להבין פשר דבר זה עצמו - מה ראתה התורה לחלקם לב' פרשיות.

והמתבונן יראה שדברי הברית כוללת בתוכה ב' חלקים. ראשית שישמעו ישראל לכל דברי המצוות ויעשו כולם, כנגד זה הובטחו שיצליחו בכל מעשיהם בהצלחה מופלגת לעיני כול. כמו שנאמר 'ובאו עליה פל הפרכות האלה והשיגה כי תשמע בקול יי אלהיה'.

ומעבר לזאת - שילכו בדרכי השם ובהנהגותיו עד שיקרא שמו עליהם ויופלאו כגוי קדוש לעיני העמים. ועבור זה הובטחו שיצליח השם דרכם כעם מוצלח ומבורך, כאמור: 'קיימה יי לו לעם קדוש כאשר נשבע לה כי תשמר את מצות יי אלהיה והלכת בדרכיו: וראו כל עמי הארץ כי שם יי נקרא עליה ויראו ממה'.

וכנגד זה בפרשת הקללות -תחילה באו הענשים על החלק הראשון - אי השמירה על מצוות השם. ועל כן חלק זה עוסק בקללות שבאות בדרך של צרות רבות ורעות, בכל פרטי החיים. והחלק השני הוא כגמול על כך שיחדלו להתקיים כעם ההולך בדרכי השם, וגם העונש והקללות יהיו בדרך של מלחמה והחרבת בנין העם.

וכל זאת - עד אשר ישובו אליו בלבב שלם, ואזי ישוב לשוש עליהם להרבותם ולהיטיבם, כדאמר הכתוב: 'והויתיר יי אלהיה בכל מעשה ידו בפרי בטנה ובפרי בהמתה ובפרי אדמתה לטובה כי ישוב יי לשוש עליה לטוב כאשר שש על אבותיה: כי תשמע בקול יי אלהיה לשמר מצותיו וחקתיו הפתובה בספר התורה הזה כי תשוב אל יי אלהיה בכל לבבך ובכל נפשך'.

השקיפה מפעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש: (כו, טו)

יש להבין מה שפתח ב'אדמה' ו'את האדמה אשר נתת לנו' וסיים ב'ארץ' 'כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש'.

והנה החילוק בכל מקום בין ב' כינויים אלו - הוא ש'אדמה' הוא כינוי לאדמה הגלמית קודם שנעבדה, או נתישבה. ולעומת זאת 'ארץ' היא כינוי למקום שכבר הגיע לתכליתו.

ובזה יכון היטב הלשון - שהקב"ה הבטיח לאבותינו 'ארץ' שבעת הצליחה היא נקראת 'זבת חלב ודבש'. ואילו אנו קיבלנו 'אדמה' לעבדה ולשמרה. (ועוד יזכנו הבורא להאריך בזה בפרשת בראשית, שם בא הבדל זה לידי ביטוי בכמה וכמה מקומות).

ישא יי עליה גוי מרחק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשאר גוי אשר לא תשמע לשנא: (כה, מט)

כל הקורא את הפסוק יתפלא שהרי כבר קודם לכן כבר אמר הכתוב שיגלם השם מעל אדמת ויפיצם באומות עד הישמדם, ומה חזר עתה לדבר כאילו עדיין יושבים על אדמתם.

והמתבונן יראה שהקללות מחולקות לב' חלקים, והחלק הראשון מסתיים לפי כן, בפסוקים - 'תחת אשר לא עבדת את יי אלהיה בשמחה ובטוב לבב מרב כל: ועבדת את איביה אשר ישלחנו יי בך ברעב ובצמא ובצירם ובחסר כל ונתן על פרזל על צוארה עד השמידו

'ולא נתן יי לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמע עד היום הזה' – המפנה הגדול בערבות מואב

לאחר הברית שנכרתה עם ישראל בערבות מואב, פונה אליהם משה ואומר להם כדברים הבאים: "אתם ראיתם את כל אשר עשה יי לעיניכם בארץ מצרים ולכל עבדיו ולכל ארצו; המסות הגדולת אשר ראו עיניך האתת והמפתים הגדלים ההם; ולא נתן יי לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמע עד היום הזה. ואולם אתכם ארבעים שנה במדבר לא כלו שלמתיכם מעליכם ונעלה לא בלתה מעל רגליך; להם לא אכלתם וזין ושכר לא שתייתם למען תדעו כי אני יי אלהיכם... ושמתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אתם למען תשכילו את כל אשר תעשון".

דבריו של משה רבינו לכאורה סתומים וחתומים וצריכים ביאור מרישא ועד גמירא. כאשר השאלה הגדולה היא – מדוע לא השכילו להבין את משמעות הניסים שאירעו ביציאת מצרים עד עתה, ומה באמת התרחש באותו היום שגרם לכך שנפקחו עיניהם ונפתח ליבם לדעת כי אין כהשם אלוקינו בכל הארץ.

והנה בעת מעמד הר סיני באו בני ישראל בבקשה למשה רבינו באמרם "ועתה למך נמות כי תאכלנו האש הגדלה הזאת אם יספים אנחנו לשמע את קול יי אלהינו עוד ומתנו... קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר יי אלהינו ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר יי אלהינו אליה ושמענו ונעשנו". ועל כך נענה משה מן השמים: 'ויאמר יי אלי שמעתי את קול דברי העם הזה אשר דברו אליה היטיבו כל אשר דברו: מי יתן והיה לכם זה להם לראות אתי ולשמור את כל מצותי כל הימים למען ייטב להם ולבניהם לעלם'.

ובגמרא דרשו על פסוק זה: תנו רבנן: 'מי יתן והיה לכם זה להם' – אמר להן משה לישראל: כפויי טובה בני כפויי טובה, בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לישראל: מי יתן והיה לכם זה להם, היה להם לומר: 'תן אתה'. – היינו שהיה עליהם לבקש מהקב"ה שיתן בליכם להשיג דברו פנים אל פנים. ובהמשך הדברים: 'אף משה רבינו לא רמזה להן לישראל אלא לאחר ארבעים שנה, שנאמר: 'ואולם אתכם במדבר ארבעים שנה', וכתוב: 'ולא נתן ה' לכם לב וכו''. אמר רבה, ש"מ: לא קאי איניש אדעתיה דרכיה עד ארבעין שנין".

ודברים אלו נראים סתומים וחתומים, ראשית מה כפיות טובה יש בכך שביקשו לשמוע את משה רבינו, וביותר, שהרי הקב"ה מפורשות הצדיק טענתם בזה באמרו למשה – 'היטיבו אשר דיברו'. וגם במה שהסיקה הגמ' מכך שאין אדם עומד על דעת רבו עד ארבעים שנה, כבר רבים נלאו מלהבין – מה דעת רבו שייכא לכאן, והרי לכאורה דבר זה לא היה תלוי בלעמוד על דעת וכוונת השם, אלא רק בהעפלה למדרגה הראויה שיהיו יכולים להשיג את דברו.

והנה בני ישראל בכל תלונותיהם בימי המדבר – תמיד באו בטרוניה על משה רבינו – למה הוצאתנו ממצרים. ודבר זה מן התימה הוא, שהרי נוכחו לדעת כי השם הוא האלוקים והוא הכוח היחיד בעולם, אשר הוא עשה עימם את כל האותות והמופתים ההם, ומשה מה הוא כי ילוננו עליו.

אבל המתבונן יראה כי בכל מקום – משה רבינו עמד להתפלל ולהעתיר בעדם, גם בעת שלא היו ראויים לכך מאת המקום. בני ישראל הסיקו מכך – שתמיד יהיה להם מפלט בצילו של הרועה הגדול – אשר יגונן עליהם מפני משפט האלוקים. כיון שכדי לזכות לכל הטוב מאת השם – נדרשים הם לעמוד בדברו ולילך אחריו באמת ובתמים – גם אם ייכשלו – יוכלו למצוא מפלט אצל משה רבינו.

תפיסה מוטעית זו באה לשיאה בעת חטא העגל. שהרי אחר שראו שמשה האיש אשר הוציאם ממצרים – לא ידעו מה היה לו, לא פנו ישירות לקב"ה שהוציאם ממצרים, לבקש ממנו מענה. אלא הלכו ליצור לעצמם עגל מסכה שיהיה

תחליף ומנהיג מעתה והלאה. נמצא שבמקום מסוים בני ישראל מיאנו להיות תחת הנהגתו הישירה של הקדוש ברוך הוא, וחפצו בכך שמה רבנו תמיד יעמוד לצידם, ויגונן בעדם בעת שהם לא בדרגה הראויה לישא חן בעיני השם.

אבל כאן, בערכות מואב אשר על ירדן ירחו, מתחולל המהפך הגדול. בעמדם לפני הכניסה לארץ, נכרתה עימם ברית נוספת, בברכות ובאלות, מעבר לברית שבתורת כהנים שכבר נכרתה עימם בחורב, וכמו שנאמר בסיומה 'אַלֶּה דְּבָרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֶת מֹשֶׁה לְכַתֹּת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב מִלִּבְד הַבְּרִית אֲשֶׁר פָּרַת אִתָּם בְּחֹרֵב'. מלשון הפסוק נוכל בנקל להבחין בהבדל המהותי בין שתי הבריתות. הברית שנכרתה עימם בחורב, נאמרה כביכול על ידי הקדוש ברוך הוא, אך הברית שנכרתה עימם זה עתה בערכות מואב, נשלח משה רבינו בשם השם לכרות אותה עם בני ישראל, כדמוכח לישנא דקרא: 'אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֶת מֹשֶׁה לְכַתֹּת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל'.

וכאן בני ישראל הוכו בתדהמה. האמנם זהו משה האיש, אשר הוציאם מארץ מצרים ועשה לעיניהם את כל הגדולות והנפלאות, אשר ידעו מלפנים. הייתכן כי מי שתמיד עמד לסנגר עליהם ולבטל הגזירות שיצאו מלפני השם, האם מפיו יצאו כל דברים נוראים אלו.

ואזי - לראשונה - השכילו להבין, שמה רבינו, עם כל גדולתו הנשגבה, אינו אלא שליח מאת השם, ואין לו שום כוח מדיליה, להרע או להיטיב להם. וכל מה שנשלח אליהם הוא לקרבם להשם ולרוממם בכדי שיעשו את רצונו, ויתקיימו כעם קדוש ומיוחד רק לו, ואם יפרו בריתו ייענשו בחומרה - ואיש לא יוכל להגן בעדם, בלתי אם הם עצמם ישובו אליו.

ומעתה הבינו למפרע - שכל האותות והמופתים והיד החזקה שנעשו ביד משה, לא מפני עצמו עשאו, ולא מנדבת ליבו נשלח - אלא רק מאת האלוקים - והמטרה אחת - למען ידעו ויאמינו כי אין כמוהו בכל הארץ, ואותו לבדו ראוי לעבוד.

זה מה שהבינו, לראשונה באותו היום, כפי שאמר להם משה - 'וְלֹא נָתַן יְיָ לָכֶם לֵב לְדַעַת וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְאָזְנוֹת לִשְׁמָע עַד הַיּוֹם הַזֶּה'. עד אז לא הבינו את מטרת האותות והמופתים, וסברו כי כול פעל משה למענם ובעבורם. אך עתה ניתן בקרבם לב לדעת ונפקחו עיניהם לראות - כי הכול נעשה מאת השם במטרה שידעו את גדלו וכי הוא אלוקיהם.

בעיצומו של יום זה הבינו כי הכול אחד - ובמטרה אחת. אין כאן ב' הנהגות נפרדות, אלא אף משה רבינו אינו אלא שליח להודיעם את יד השם. אזי עמדו על דעתו של רבם, במטרה בה הראו לדעת את כל הנפלאות הללו: 'וְאֹלֶה אֲתֶכֶם אֲרֻבָּעִים שָׁנָה בְּמִדְבָּר לֹא כָלוּ שְׁלֹמֹתֵיכֶם מִעֲלֵיכֶם וְנִעְלָה לֹא כָלְתָה מַעַל רִגְלָהּ; לֶחֶם לֹא אָכַלְתֶּם וַיִּזֶן וְשֹׁכֶר לֹא שָׁתִיתֶם לְמַעַן תִּדְעוּ כִּי אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם'.

והנה הגמ' מפרשת את פשר הכינוי שקרא משה לישראל בשעתו 'כפויי טובה בני כפויי טובה': 'כפויי טובה - דכתיב: ונפשנו קצה בלחם הקלוקל; בני כפויי טובה - דכתיב: האשה אשר נתתה עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל'. ופירש"י - 'בלחם הקלוקל - קל הוא המן ומפני שהיה נבלע בכל אבריהם ואינן יוצאין לחוץ קראוהו קלוקל ורגנו על כך, והיא היתה להם טובה גדולה שלא היו צריכין לטרוח ולצאת שלש פרסאות ליפנות'. והדברים צריכים לפנים, שהרי הדבר ברור שלא פיעמו בלב בני דור דעה מאויים פחותים שכאלו.

והביאור הפשוט בזה הוא שהמן היה 'דק ככפור', ולא היה בו כדי שביעת הגוף והנפש הבהמית, אלא רק כדי החייאת הנפש הנעלה והרוחנית, למען תתישב נפשם בקרבם מחד, ומאידך יהיו וראויים תמיד להיות קרובים לחנות סביב למשכן השם. אך הם - כפרו בטובה זו, ונתאו לאכילה חמרית וגסה הממלאה את הכרס ומשביעה את הנפש החומרית, ועל כן קצו בלחם הקלוקל ונתאו לשומים ולבצלים שעביות חמרם גס. נמצא שבכפיות טובתם - כפרו במטרה שלשמה ניתן להם המן בצורתו המיוחדת, בעוד הוא ניתן להם כ'לחם אבירים', בכדי שיהיו ראויים להשיג מעלות אלוקיות, ואילו הם ביקשו לנצלו כאכילה חמרית וגסה.

ובכך משה רבינו ביקש להשוות אותם לאדם הראשון, בשעתו, שלא השכיל להבין שכל מטרת נתינת האשה היא להיות עוזר כנגדו - שתסייע בעדו לקיים את תפקידו בעולמו. ותחת זאת - האשים את האלוקים ששלח לו את האשה כדי להחטיאו.

וכאן מגלה לנו התורה - שבעומק - זהו גם מה שעמד בבסיס רצונם לשמוע את דבר השם ממה שרבינו. אמת היטיבו את אשר דיברו, ובדרגתם הנוכחית לא היו ראויים לקבל את דבר השם ישירות מפיו. אך עדיין, ריחפה מעליהם התביעה - מדוע לא חפצו להעפיל בעצמם למעלה רמה זו. מדוע לא השכילו להבין שמה שרבינו נשלח אליהם רק כאמצעי, עד שיהיו ראויים הם להגיע בעצמם למעלה זו - לשמוע בעצמם את דבר השם.

זהו מה שלא עמדו על סוף דעתו של רבם, עד ארבעים שנה. רק אז, כשניתן בקרבם לב לדעת ועיניים לראות שאך ורק מפי עליון תצא הרעות והטובות, והכול תלוי ועומד במעשיהם - אזי השכילו להבין למפרע את מטרת כל האותות והמופתים המסות הגדולות והיד החזקה שעשה השם עמהם ממצרים ועד הנה - למען ידעו כי אני השם בקרב הארץ.

ויש בנותן טעם להביא דברי חז"ל בעניין - "לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר אחת או שנים שנאמר בפרשה זו חוץ מארבעים ותשע שנאמרו בתורת כהנים - מיד הוריקו פניהם ואמרו 'מי יכול לעמוד באלו'. מיד קרא אותן משה והיה מפייסן... ויקרא משה אל כל זקני ישראל וגו', המסות הגדולות וגו', ותבואו אל המקום הזה וגו' - ואתם לא שמעתם בקולי ואמרתם לפני דברים שאתם חייבין עליהם כלייה ולא עשיתי אתכם כלייה שנאמר (תהלים קו) אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך וגו', ולא עוד אלא שאמרתם לעגל אלה אלהיך ישראל.

בני ישראל, בשמעם את הקללות הרבות יוצאות מפי הרועה הנאמן, הוריקו פניהם. בשונה מכל הנאמר להם עד כה, כאן כבר לא יכלו לבטוח בזכותו, שהוא יגן עליהם. אבל משה רבינו ניחמם בעצם מה שהם חיים וקיימים עד עתה, למרות שלא הגיעו להכרה זו - לייחס הכול להשם יתברך, בכל זאת העביר השם על חטאתם ונתן להם קיום ועמידה מלפניו. וכל כך למה, מדוע זכו להנהגה מיוחדת זו, על כך ממשכים חז"ל ומגלים לנו:

'ואם תאמר מפני מה העכו"ם נתחייבו כלייה ואנו קיימין, לפי שבשעה שבאו עליהן יסורין מבעטים בהן ואינם מזכירין שמו של הקדוש ברוך הוא שנאמר (תהלים עט) שפוך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך וגו', אבל ישראל כשהיסורין באין עליהן הן נכנעין ומתפללין שנאמר (שם קטז) כוס ישועות אשא וגו' צרה ויגון אמצא וגו'. לפיכך אמר להם הקדוש ברוך הוא אף על פי שקללות הללו באות עליכם הן מעמידות אתכם, וכן הוא אומר (דברים ח) למען ענותך ולמען נסותך וגו', וכך אמר להם משה לישראל אף על פי שהיסורין הללו באין עליכם יש לכם עמידה לכך נאמר אתם נצבים היום כולכם".

כאן גילה להם משה רבינו את הסוד הגדול - גם כאשר לא ידעו לייחס לה' את כל הטוב שקיבלו מלפניו, אבל בעת צרתם תמיד ידעו לפנות אליו, ולזעוק ולשווע לפניו. ועצם-עצמה של הכרה זו, לדעת כי השם הוא המפלט והמנוס היחיד ביום צרה, היא זו שעמדה ותעמוד להם כתריס ומגן מפני הפורענות, כנאמר - 'וְאֶמְרָתְּ בְּיוֹם הַהוּא אֲדָהּ יְיָ כִּי אֶנְפַּתְּ בִּי יָשַׁב אֶפֶר וְתַנְחֵמֶנִי: הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד כִּי עָזִי וְזִמְרַתְּ יְהוָה יְיָ וְיִהְיֶה לִּי לְיִשׁוּעָה'.